

УДК 77.36:37.091

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.264606>

Галина Білавич, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Уляна Борис, кандидат педагогічних наук, викладач
Коломийського педагогічного фахового коледжу Івано-Франківської обласної ради

Тетяна Пантюк, доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Марія Багрій, доктор педагогічних наук, викладач вищої категорії
Івано-Франківського фахового коледжу

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ВИМІРІ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ

Стаття присвячена комунікативному аспекту підготовки майбутніх учителів початкових класів крізь призму зарубіжного та вітчизняного досвіду. Зроблено висновок, що у світовій освітній практиці, зокрема в закладах вищої педагогічної освіти провідних країн ЄС, США, предмети мовно-риторичного циклу посідають основні позиції в бакалаврських програмах. З огляду на це, актуалізується проблема риторизації вищої освіти в Україні. Зроблено висновок, що навчальні плани, освітні програми спеціальності "Початкова освіта" недостатньо зорієнтовані на цілеспрямоване формування комунікативних умінь у майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: комунікативна підготовка; майбутні вчителі початкових класів; риторика; зарубіжний досвід; студенти; навчальний план.

Літ. 16.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy of Primary Education Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Uliana Borys, Ph.D.(Pedagogy), Lecturer,
Kolomyia Pedagogical Professional College of the Ivano-Frankivsk Region

Tetiana Pantiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Mariya Bahriy, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Lecturer of the highest category, Ivano-Frankivsk Vocational College
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

COMMUNICATIVE ASPECT OF TRAINING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS: FOREIGN AND NATIONAL EXPERIENCE

The article is devoted to the communicative aspect of training of future elementary school teachers through the prism of foreign and domestic experience. An important place in the training of teachers of the new generation of theorists and practitioners belongs to communicative training. It is concluded that in international educational practice, in particular in higher educational institutions of the leading EU countries, the USA, the subjects of the language-rhetorical cycle occupy the main positions in bachelor's programs. The rhetorization of pedagogical education in the USA offers a rich experience: the formation of communicative competence of future teachers is provided by such subjects as classical rhetoric, scientific rhetoric, public rhetoric, rhetorical practice, curricular didactics, pedagogical rhetoric, special course in communicative didactics. In the French higher education system, future teachers study such disciplines as "Peculiarities of the school teacher's work", the content of which determines the mastery of the art of communication (oratory) as a tool of pedagogical influence; the course "Theater / Directing", teaches future teachers of staging and directing plays, and art reading. In view of this, the problem of rhetorization of higher education in Ukraine is relevant. This complex process involves, first of all, the activation of the communicative component in professional training of future elementary school teachers. The article presents the results of diagnosing the state of formation of communicative skills among senior students of pedagogical faculties, teachers-practitioners, who testify to the insufficient level of communication and rhetorical skills. The results of the analysis of curricula, educational programs in the specialty "Elementary Education" also prove that they are not

sufficiently focused on the purposeful formation of communicative skills in future elementary school teachers. Therefore, it is necessary to purposefully strengthen the communicative aspect of their training in a higher education institution, to introduce the course "Fundamentals of Public Speaking" into the curriculum and in general to rhetorize the educational process.

Keywords: communicative training; future elementary school teachers; rhetoric; foreign experience; students; curriculum.

Актуальність проблеми. Сучасні тенденції у розвитку системи вищої педагогічної освіти вимагають постійного перегляду концептуальних і технологічних підходів до підготовки педагогічних кадрів. Вагоме місце в професійній підготовці вчителя початкової школи нового покоління теоретики і практики відводять комунікативній підготовці. Саме комунікативні вміння як важливий складник загальної і професійної культури педагога допоможуть учителю початкової школи, окрім іншого, ефективно організовувати педагогічний процес, будувати переконливу комунікацію з дітьми, їхніми батьками, колегами, громадськістю тощо. Ці професійні вміння необхідні вчителю насамперед тому, що спілкування, слово – це його основні інструменти в діяльності. У зв'язку із цим формування комунікативних умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі їхньої професійної підготовки в закладі вищої освіти слугуватиме підвищенню ефективності майбутньої фахової діяльності, сприятиме більш повній самореалізації особистості, розвитку індивідуальності. Сьогодні в теорії і практиці педагогічної освіти та науки порушується проблема комунікативно-риторичної компетентності (КРК) учителя (більш докладно про це – у наших окремих публікаціях [3; 7]. Утім, учені до кінця не усвідомили сам феномен комунікативно-риторичної компетентності як найважливішого складника професіограми вчителя, не визначили її структури, чітко не окреслили психолого-педагогічні основи її формування у студентів за умов навчання у закладі вищої освіти (ЗВО), а також не визначили технологію формування КРК. Складність цього процесу полягає і в тому, що проблема формування КРК особливо актуалізується в педагогічних ЗВО, позаяк тут зазвичай діє система формування комплексу предметних і загальнопедагогічних знань і умінь майбутнього вчителя, водночас менше звернено увагу на комунікативно-риторичний складник педагогічної освіти, який найбільше спрямований на створення комунікативно орієнтованої, гармонійної мовної особистості, яка володіє навичками ефективного впливу на аудиторію.

Це підтвердили результати анкетування, проведеного з-поміж студентів-старшокурсників,

випускників педагогічних факультетів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Коломийського педагогічного фахового коледжу Івано-Франківської обласної ради, Івано-Франківського фахового коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (про це йтиметься далі). Понад 80 % респондентів незадоволені рівнем власної комунікативно-риторичної компетентності, здобутим у період навчання у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень. Попри те, що сьогодні до проблем формування мовленнєвих умінь у фахівців різних спеціальностей звертаються чимало українських учених (Т. Бутенко, І. Данченко, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, І. Козубовська, О. Краєвська, О. Корніяка, О. Кучерук, С. Макаренко, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, А. Первушина, Г. Сагач, А. Хом'як, В. Черевко, І. Шведова та ін.), комунікативну компетентність із погляду педагогіки, лінгвістики, теорії комунікації, соціології, культурології та психології активно досліджують і зарубіжні вчені [8–16] та ін.), порушену в назві статті наукову проблему цілісно дослідники не розглядали, вона до кінця ґрунтовно не розроблена.

Мета статті – аналіз стану підготовки вчителя початкової школи до комунікативної діяльності учнів у вимірі зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу джерельної бази ([8; 13; 14]) засвідчують, що у світовій освітній практиці, зокрема в закладах вищої освіти провідних країн ЄС, США, навчальні дисципліни у галузі комунікації для педагогів є центральними, базовими. Предмети мовно-риторичного циклу є основними у бакалаврських програмах. У коледжах та університетах США, де готують учителів, ці предмети зазвичай поєднують загальну теорію риторики і прикладну педагогічну риторику. Важливе значення у професійній підготовці американського педагога, згідно з освітніми стандартами, відводять комунікативному складнику, який пов'язаний із вивченням методології освіти, засвоєнням конструктивних моделей комунікативних педагогічних дій у різних соціально-педагогічних ситуаціях (кейсах). В

американських університетах акцент зроблено на комунікативно-риторичній діяльності, саме інструменталізм визначає зміст курсів і “майстерень” для вивчення риторики на відділеннях комунікативістики [1; 12; 16].

Є підстави стверджувати про успішну риторизацію педагогічної освіти у США: формування комунікативно-риторичної компетентності майбутніх учителів забезпечують такі предмети, як класична риторика, наукова риторика, публічна риторика, риторики практики, куррикулярна дидактика, педагогічна риторика. Сформована комунікативно-мовна компетентність у майбутніх учителів передбачає готовність здійснювати успішну комунікацію, володіти різними інструментами комунікації; бути здатними використовувати встановлені мовленнєві зразки для розв’язання різноманітних педагогічних завдань тощо [7, 149]. Майбутніх фахівців знайомлять із сучасними теоріями й напрямками в галузі риторики [8; 9; 10; 11; 14; 15]. До програми професійної підготовки вчителів у США включено спеціальні курси з комунікативної дидактики, які розширюють саме поняття “педагогічна риторика” теорією, розробленою засновниками Інституту глобального діалогу А. Гангадином і Л. Свідлером. Теорія “глибокого діалогу” включає навчальні завдання, соціальні та моральні аспекти комунікації [16].

У системі вищої освіти Франції підготовка вчителів у педагогічних інститутах університетського типу (2 рік навчання) передбачає вивчення таких дисциплін риторичного спрямування, як: “Особливості роботи шкільного вчителя”, зміст якої визначає оволодіння мистецтвом спілкуванням (ораторським мистецтвом) як інструментом педагогічного впливу та “Театр / режисування”, що навчає майбутніх педагогів постановки і режисування вистав, театрального мистецтва, художнього читання [13]. Французький науковець Стефані Лелу (Stéphanie Leloup) на основні результати анкетування учнів коледжу уклав професіограму “ідеального вчителя”. З-поміж складників – уміння будувати особистісні стосунки з учнями на взаємній повазі; володіння такими якостями, як почуття гумору, начитаність, ерудиція тощо; уміння цікаво будувати заняття, утримувати увагу класу протягом усього заняття; знання свого навчального предмету, здатність зацікавити ним; володіння стилями спілкування, манерою поведінки, педагогічним тактом, ораторським мистецтвом тощо. Як бачимо, в освітній програмі домінує комунікативний складник, що засвідчує усвідомлення майбутніми французькими педагогами важливості володіння

комунікативно-риторичними вміннями [12]. Отже, на формування комунікативно-риторичних умінь (КРУ) спрямований освітній процес закладів освіти педагогічного профілю в європейських країнах та США.

З огляду на це актуалізується проблема риторизації вищої освіти в Україні, на цьому наголошують Г. Бондаренко [1], Н. Голуб [2], А. Первушина [5], Г. Сагач [6] та інші дослідники [3; 4; 7], що передбачає активізацію комунікативного складника в професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. Формування конкурентоспроможного вчителя початкової школи можливе лише за умови сформованості КРУ, готовності до ефективної комунікативно-риторичної діяльності, яка виявляється у процесі безпосередніх взаємин з учнями, взаємодії з їхніми батьками, колегами-педагогами, іншими освітніми та соціальними інститутами.

Задля діагностування стану сформованості КРУ з-поміж студентів-старшокурсників, випускників педагогічних факультетів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Коломийського педагогічного фахового коледжу Івано-Франківської обласної ради, Івано-Франківського фахового коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також 22 вчителів початкових класів міста Івано-Франківськ було проведено анкетування (усього 240 осіб). За результатами опитування, більшість респондентів вважають свій рівень сформованості КРУ недостатнім. Понад 70 % відчують страх перед аудиторією; понад 80 % не вміють виступати “без папірця”.

Усі респонденти, зокрема й учителі, незалежно від стажу роботи, назвали основною причиною неефективності педагогічного спілкування той факт, що під час професійної підготовки в них не були добре сформовані комунікативно-риторичні вміння. Аналіз результатів анкетування свідчить насамперед про таке. На запитання “Що Ви вкладаєте у зміст поняття “риторичні вміння”?”, педагоги дали відповіді, які групуємо у трьох варіантах: “правильне використання норм літературної мови, володіння необхідним словниковим запасом” (37 %); “чітке і правильне висловлювання думки, уміння дискутувати, доводити свої погляди і переконання” (42 %), решта учителів початкової школи акцентують на володінні знаннями мовного стилю і етикету; вихованні культури мовлення тощо. На запитання “Які, на Вашу думку, мають бути основні риси

комунікативної культури учнів?”, пропонувалося позначити такі варіанти відповідей: нормативність, точність, логічність, змістовність висловлювань, ясність, чистота, виразність, багатство комунікативних засобів. Пріоритети поглядів педагогів із цієї проблеми розподілилися так: 51 % вказали на всі ознаки, 35 % позначили одну-дві ознаки, а 14 % вказали тільки на одну-три ознаки. На запитання анкети “Чи достатній рівень риторичної культури мають учні Вашого класу?”, відповіді респондентів розподілилися так: “достатній” (32 %), “середній” (45 %), “недостатній” (23 %). Відповіді на запитання “Чи приділяєте Ви належну увагу формуванню комунікативно-риторичних умінь учнів на уроках? Якщо приділяєте, то яким чином?”, були такими: 31 % опитаних, що роблять це систематично на уроках української мови та читання; 53 % – “періодично”, а решта зізналися, що не приділяють спеціальної уваги цій проблемі в освітньому процесі. На запитання, проводиться ця робота, учителі вказали, що стежать за виразністю і правильною мовлення учнів, вчать використовувати формули українського мовленнєвого етикету, привчають будувати висловлювання за зразком літературних героїв, стежать, щоб учні правильно наголошували слова тощо. На запитання “Яким методом і прийомом Ви віддаєте перевагу в роботі з формування комунікативно-риторичних умінь учнів?” відповіді були такі: словесним (44 %), наочним (23 %), репродуктивним (5 %), пояснювально-ілюстративним (13 %), інтерактивним (15 %). Відповіді на питання анкети “Зазначте, які твори літературного читання, на Вашу думку, найбільше сприяють формуванню комунікативно-риторичних умінь молодших школярів?” показали, що лише 30 % учителів початкової школи назвали від 10 до 15 творів, решта обмежилися переліком від одного до семи творів, характерно, що лише 23 % респондентів відзначили твори, у яких присутні елементи діалогічного мовлення. На запитання анкети “Які види завдань доцільно використовувати для формування комунікативно-риторичних умінь учнів на уроці української мови та читання?”, відповіді розподілилися так: 35 % вказали на “добір порівнянь і образних висловів”, 22 % – на “рольові літературні ігри”, 24 % – на “складання оповідань, казок, віршів, загадок”, 11 % – на “роботу з деформованими текстами”, решта – на “словесне малювання, переказ” тощо.

Отже, результати опитування показали, що більшість учителів розуміють необхідність розвитку КРУ учнів початкових класів та визнають значний потенціал української мови і читання у цьому процесі, однак частина з них

розуміють риторичну культуру лише як володіння різними нормами українського літературного мовлення та не мають чітких уявлень про особливості використання різних методів і форм роботи в цьому напрямі, а також не безпосередньо використовують літературне читання для формування комунікативно-риторичних умінь учнів та мало уваги приділяє комунікативно-риторичній діяльності учнів на уроках.

Аналіз проаналізованих матеріалів у вигляді наукових студій, навчально-методичного забезпечення та результатів опитування загалом засвідчує, що науковці та вчителі розуміють значущість розв’язання проблеми формування КРУ в освітньому процесі початкової школи. Зокрема, учителі-початківці певною мірою використовують риторичні поняття у навчальному процесі, проте зміст проаналізованих матеріалів та спостереження за діяльністю педагогів-практиків шкіл Івано-Франківська показують, що чимало аспектів порушеної проблеми залишаються поза їхньою увагою. До прикладу, не завжди ведеться робота на виправлення мовленнєвих помилок, використовуються вправи та завдання, спрямовані на формування культури і техніки мовлення, ураховуються методичні особливості організації етапів роботи з художнім і власним текстами, методичні вимоги до добору художніх текстів, особливості вивчення напам’ять і читання творів, а також недостатньо уваги приділено діалогізації мовлення, композиції публічних виступів, формуванню навичок “безпапірцевого оратора”, подоланню страху перед аудиторією та ін. Учителям не вистачає методичного забезпечення щодо використання елементів риторики під час уроків української мови та читання, інших інтегрованих уроків, позакласних заходів. Це засвідчує відсутність або недостатнє опрацювання цих питань у шкільній практиці, а також неналежній у вимірі риторики професійній підготовці студентів у ЗВО. Отже, є підстави стверджувати про відсутність системного підходу в роботі над формуванням комунікативно-риторичних умінь учнів початкової школи та студентів ЗВО – майбутніх учителів.

Це підтверджує і здійснений аналіз чинних освітніх програм професійної підготовки бакалаврів із галузі знань 01Освіта / Педагогіка зі спеціальності 013 “Початкова освіта”, результати якого засвідчують той факт, що у вищій школі освітні програми недостатньою мірою слугують формуванню комунікативно-риторичної особистості майбутнього вчителя початкової школи, оскільки на виконання цього завдання спрямоване тільки обмежене коло навчальних

предметів зазвичай із блоку професійної підготовки (предмети за вибором студента) (більш докладно про це йдеться в нашій окремій публікації [3]).

За умов, які склалися в системі вищої педагогічної освіти, на часі риторизувати професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи. Мовиться не тільки про вивчення студентами спеціального предмету, до прикладу, “Риторика” / “Основи ораторського мистецтва”, а й про те, що значний потенціал щодо формування КРУ мають такі навчальні дисципліни, як українська мова (за професійним спрямуванням), основи культури і техніки мовлення, виразне читання у початковій школі та інші, у процесі вивчення яких потрібно прищепити майбутнім педагогам навички культури фахового спілкування, ознайомити їх зі способами впливу на людей під час безпосереднього спілкування, з індивідуальними та колективними формами ділового спілкування, а також зі стратегіями поведінки під час ділової бесіди, співбесіди з працедавцем, під час перемовин, зборів, нарад, дискусій; постійно дбати про дотримання студентами норм українського мовлення, підвищувати рівень володіння мовленнєвим етикетом, ведення телефонної розмови, написання смс-повідомлень тощо; розвивати творчі здібності студентів у процесі виконання різних видів завдань, зокрема й щодо створення різних видів промов; формувати майбутнього вчителя як “безпапірцевого оратора”, розвивати навички публічного виступу; формувати комунікативну професіограму майбутнього фахівця; збагачувати словниковий запас студентів; формувати навички послуговування етикетними формулами; виховувати ввічливість, гречність, толерантність у мовленнєвій поведінці студентів; оволодівати прийомами та навичками ділового спілкування під час колективного обговорення професійних (педагогічних) проблем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати аналізу навчальних планів, освітніх програм спеціальності “Початкова освіта”, стану комунікативно-риторичної підготовки майбутніх учителів в Україні доводять, що вони недостатньо зорієнтовані на цілеспрямоване формування КРУ у студентів. За наявності значних можливостей психолого-педагогічних дисциплін щодо комунікативно-риторичної підготовки їх потенціал залишається до кінця не реалізованим через низку причин, зокрема й неврахування досвіду риторизації професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти закордоння, деяку

невідповідність змісту навчання вимогам педагогічної діяльності, переважно теоретичну спрямованість навчання й орієнтацію на монологічні форми спілкування, слабкі міжпредметні зв’язки, недостатню активізацію пізнавальної діяльності студентів, діалогізацію навчання тощо. Отримані результати переконливо доводять необхідність цілеспрямованого формування КРУ у майбутніх учителів початкових класів у процесі їхньої професійної підготовки. Оптимальна побудова й реалізація освітнього процесу з формування КРУ у студентів можлива за технологічного підходу, сутність якого полягає у модернізації дидактичної системи на основі вивчення її складників та експериментальної перевірки її результативності, а також уведення до навчальних планів курсу “Основи ораторського мистецтва” та загалом риторизації освітнього процесу. До цього спонукає і передовий зарубіжний досвід.

Подальшого вивчення потребують проблеми використання інноваційних підходів до формування риторичної особистості майбутнього вчителя початкової школи в процесі вивчення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу (основи педагогіки зі вступом до спеціальності, педагогічна майстерність, дидактика, теорія виховання тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Г. Л. Мовленнєво-риторична діяльність вчителя в контексті вибудовування нових освітніх стратегій підготовки вчителя початкової школи. *Молодий вчений*. 2017. Випуск 10. С. 5–8.
2. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.
3. Кузьменко В. В., Білавич Г. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи крізь вимір риторизації освіти. *Педагогічний альманах*. 2021. Випуск 48. С. 85–91.
4. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.
5. Первушина А. В. Технологія риторичної підготовки майбутніх фахівців. *Зб. наук. праць Національної академії прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького*. 2012. № 19. Частина II (спеціальний випуск). С. 189–193.
6. Сагач Г. М. Мистецтво ділової комунікації: навч. посіб. Київ: Київ. Ін-т банкірів банку “Україна”, 1996. 180 с.
7. Bilavych, H., Bakhmat, N., Pantyuk, T., Pantyuk, M., & Savchuk, B. (2022). Preparation of

Primary School Teachers for Communicative and Rhetorical Activity in School in the Context of Their Practical Training. *Strategies for Policy in Science and Education*. Volume 30(2). pp. 147–164.

8. Black, E. (1980). A Note on Theory and Practice in Rhetorical Criticis. *Western Journal of Speech Communication*. 44(4). pp. 331–336.

9. Foss, S. K., & Griffin, C. L. (2020). *Inviting Understanding: A Portrait of Invitational Rhetoric*. Rowman & Littlefield Publishers; 1st edition (August 20, 2020).

10. Foss, S. K., Foss, K. A., & Trapp, R. (2014). *Contemporary Perspectives on Rhetoric* (Fourth Edition; 30th anniversary edition). Long Grove, Illinois: Waveland Press. 187 p.

11. Getrude, B. (1990). The Present Status of Rhetorical Theory. *Modern Language Notes*. 15 (3). pp. 84–87.

12. Leloup, S. (2003). L'enseignant et les représentations du cours "idéal". *Université de Reims*. pp. 328–351.

13. Official site of the Pedagogical Institute of the University of Cannes (Lower Normandy). Available at: www.caen.iufm.fr

14. Polito, T. (2005). Educational Theory as Theory of Culture: A Vichian perspective on the educational theories of John Dewey and Kieran Egan. *Educational Philosophy and Theory*. 37 (4). pp. 475–494.

15. Rhetoric and Pedagogy: Its History, Philosophy, and Practice: Essays in Honor of James J. Murphy (1994). Edited By Winifred Bryan Horner, Michael Leff, Robert Gaines, Jean Dietz Moss, & Beth S. Bennett. New York, 245 p.

16. Totten, S., Sills, T., Digby, A., & Russ, P. (1991). *Cooperative learning: A guide to research*. New York, 376 p.

REFERENCES

1. Bondarenko, G. L. (2017). Movlennievo-rytorychna diialnist vchytelia v konteksti vybudovuvannia novykh osvitynikh stratehii pidhotovky vchytelia pochatkovoї shkoly [Speech-rhetorical activity of a teacher in the context of building new educational strategies for primary school teacher training]. *A young scientist*. Vol. 10.2 (50.2), pp. 5–8. [in Ukrainian].

2. Holub, N. B. (2008). Rytoryka u vyshchii shkoli [Rhetoric in high school]. Cherkasy, 400 p. [in Ukrainian].

3. Kuzmenko, V. V., & Bilavich, G. V. (2021). Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly kriz vymir rytoryzatsii osvity [Preparation of the future primary school teacher through the dimension of rhetoric of education]. *Pedagogical almanac*. Vol. 48. pp. 85–91.

4. Pedahohichna rytoryka: istoriia, teoriia, praktyka (2016). [Pedagogical rhetoric: history, theory, practice] O.A.Kucheruk, N.B., Golub, O.M.Goroshkina, S.O.Karaman and others; for ed. O. A. Kucheruk. Kyiv, 258 p. [in Ukrainian].

5. Pervushyna, A. V. (2012). Tekhnolohiia rytorychnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Technology of rhetorical training of future specialists. Coll. Science]. *Collection of scientific works of the National Academy of Border Troops of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky*. Vol. 19 (2). pp. 189–193 [in Ukrainian].

6. Sahach, H. M. (1996). Mystetstvo dilovoi komunikatsii [The art of business communication]. Kyiv, 180 p. [in Ukrainian].

7. Bilavych, H., Bakhmat, N., Pantyuk, T., Pantyuk, M., & Savchuk, B. (2022). Preparation of Primary School Teachers for Communicative and Rhetorical Activity in School in the Context of Their Practical Training. *Strategies for Policy in Science and Education*. 30 (2). pp. 147–164. [in English].

8. Black, E. (1980). A Note on Theory and Practice in Rhetorical Criticis. *Western Journal of Speech Communication*. Vol.44(4). pp. 331–336. [in English].

9. Foss, S. K., & Griffin, C. L. (2020). *Inviting Understanding: A Portrait of Invitational Rhetoric*. Rowman & Littlefield Publishers; 1st edition (August 20, 2020). [in English].

10. Foss, S. K., Foss, K. A. & Trapp, R. (2014). *Contemporary Perspectives on Rhetoric* (Fourth Edition; 30th anniversary edition). Long Grove, Illinois, 187 p. [in English].

11. Getrude, B. (1990). The Present Status of Rhetorical Theory. *Modern Language Notes*. 15 (3). pp. 84–87. [in English].

12. Leloup, S. (2003). L'enseignant et les représentations du cours "idéal". *Université de Reims*. pp. 328–351. [in English].

13. Official site of the Pedagogical Institute of the University of Cannes (Lower Normandy). Available at: www.caen.iufm.fr [in English].

14. Polito, T. (2005). Educational Theory as Theory of Culture: A Vichian perspective on the educational theories of John Dewey and Kieran Egan. *Educational Philosophy and Theory*. Vol.37 (4). pp. 475–494. [in English].

15. Rhetoric and Pedagogy: Its History, Philosophy, and Practice: Essays in Honor of James J. Murphy. (1994). Edited By Winifred Bryan Horner, Michael Leff, Robert Gaines, Jean Dietz Moss, & Beth S. Bennett. New York, 245 p. [in English].

16. Totten, S., Sills, T., Digby, A., & Russ, P. (1991). *Cooperative learning: A guide to research*. New York, 376 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.05.2022